

A „SZÁZADOK” 1966. ÉVI ELSŐ FÉLÉVI SZÁMAIRÓL

Az évfolyam első számában a cikkek sorát két nemzetközi történészkongresszusról készült beszámoló nyitja meg: „A XII. nemzetközi történészkongresszus” — a Magyar Történészek Nemzeti Bizottságának a bécsi kongresszusról készített jelentése — és *Pach Zsigmond Pál* tollából a III. Nemzetközi Gazdaságtörténeti Kongresszusról készült összefoglaló. Az első, az egész magyar történészközélet által nyomon követett XII. (bécsi) történészkongresszusnak nem eseményeit, előadásait igyekszik előadni, hanem a történészek e világtalálkozójának előkészíteni a magyar történetírás szempontjából is bizonyos értelemben az értékelését. Megállapítja, hogy a kongresszuson érezhető volt a marxista tudósok előretörése: a referátumok jelentős részét a szocialista országok történészei tartották, a hozzászólók sorában is ott voltak a legaktívabban vitatkozók között, s mindehhez nem kis segítséget adott az, hogy a nyugati országok marxista kutatói is szinte példát szolgáltatottak, miként kell eredményesen folytatni az ideológiai harcot. E pozitívumok mellett a beszámoló kritikusan szól egyrészt a népi demokratikus történészek még mindig gyenge pontjairól, s különösen a hazai történettudománynak a kongresszuson is tapasztalható hiányosságairól: még mindig keveset foglalkozunk az általános elvi, filozófiai kérdésekkel, még mindig nem kielégítő az egyetemes történeti felkészültségünk, s gyenge a nyelvtudásunk. A bécsi kongresszussal majdnem egy időben rendezett müncheni gazdaságtörténeti találkozón az utóbbi évetizedben igen nagyot fejlődött magyar marxista gazdaságtörténetírás nemzetközi elismeréséről nemcsak az előadások sikere, hanem az is tanúskodik, hogy a Nemzetközi Gazdaságtörténeti Társaság 10 tagú Comité Executifba magyar történést is beválasztottak. (A 10 közül 4 népi demokratikus!)

A feudális korszakot *Kállay István* kétrészes tanulmánya képviseli. „Szabad királyi városaink gazdálkodása 1740—1780 között.” I—II. rész (1. sz., 2—3. sz.) A XVIII. századi magyar gazdaságtörténet egyik kulcskérdését — a városi gazdálkodás és a tőkeképződés kapcsolatát — tisztázza a szerző elsősorban a bécsi kamarai levéltár magyar vonatkozású anyagai alapján. A korszakra vonatkozó korábbi gazdaságtörténeti irodalom megállapításaiból kiindulva bizonyítja, hogy városaink gazdálkodásában jelentős tőkefelhalmozódás tapintható ki a tárgyalt évtizedekben. Ezzel tulajdonképpen megdől a kérdés irodalmának egyik alapvető tétele: a városok kiadása meghaladta a bevételek összegét, s ezáltal a magyar városok tőkeszegények voltak. *Kállay* tanulmányában végighalad a kiadások és bevételek legfontosabb tételein, s számszerűen is — hatalmas statisztikai kimutatásokkal — illusztrálja állításait. A további kutatások irányát abban látja, hogy megvizsgálják: vajon mennyire éreztette hatását a hazai tőkés fejlődés e részfolyamata az ország egész gazdálkodásában. A nem gazdaságtörténész számára is érdekessé teszi a tanulmányt az, hogy az első tekintetre kissé száraznak tűnő statisztikai „számoszlopokat”, a zárt gondolatmenetet szerkezetileg is igen jól lazítja a korabeli városi gazdálkodás, a polgári élet mindennapjainak megjelenítése.

A XIX. századi Nyugat-Európa történetéből két tanulmány veszi témáját. *Kosáry Domokos* „1815 történetirodalmának kritikájához” című írásában kimutatja, hogy amikor a század nemzeti-liberális történetírói támadták Metternich politikáját, hogy 1815-ben nem helyezték át a birodalom súlypontját Magyar-

országára, akkor saját koruk, az 1849—1867 közötti időszak követeléseit vetítették vissza mintegy fél évszázaddal. Egyébként is 1815-ben erre nem kerülhetett sor. Végül a szerző kimutatja, hogy a nemzeti fejlődés történelmének külföldi — német, olasz — irodalmában is megtalálható a nemzeti-polgári fejlődés történelmének ilyen nagyított ábrázolása. Ugyanakkor a „metternichi Európa” a XX. századi politikai közgondolkozásban úgy élt, mint a „nyugalom”, a „stabilitás” kora. Ez a nyugalom azonban a forradalmakkal szemben létrehozott politikai csend volt, amelynek mélyebben rejtőző rugói az európai gazdasági és társadalmi fejlődésben, Közép- és Kelet-Európa viszonylagos elmaradottságában keresendők.

Az utóbbi évek filozófiai irodalma nagy figyelemmel fordul a fiatal Marx és Engels eszmei fejlődésének egyes mozzanataira felé. *H. Harasztó Éva* „Chartizmus és nemzetköziség” (2—3. sz.) című közleménye Engelsék fiatalkori éveit idézi, társaságukra, barátaikra, elsősorban Angliához fűződő kapcsolataikra derít fényt. A tanulmány legnagyobb érdeme bizonyítja, hogy az eddigieknél sokkal nagyobb közvetlen hatást kell tulajdonítanunk a chartizmusnak Marxék eszmei fejlődésében, s hogy a chartizmust, mint eszmei irányzatot is még szervezesebben be kell építenünk a marxizmus kialakulásáról alkotott ismereteinkbe.

Röviden szólni kell az 1. szám két KÖZLEMÉNYERŐL, *Száz Zoltán* és *Simonyi Henri* írásairól. Az első, „A magyar kormány tervei a nemzetiségi pénzügyintézetek állami ellenőrzésére (1902—1904)” kimutatja: noha a magyar uralkodó osztályok felismerték, hogy a nemzetiségi burzsoázia önálló politikai törekvéseinek mennyire bástyái a nemzetiségi pénzügyintézetek, mégsem tudták elérni ezek működésének korlátozását, mert belső gazdasági és politikai ellentéteik megakadályozták ezt. 1914-ig a nemzetiségek gazdasági elnyomása így kevés sikerrel járt. *Justh Gyuláról*, *Kossuth Ferencről*, de elsősorban *Károlyi Mihályról* ad érdekes arcképszerű vázlatokat — természetesen erősen szubjektív módon — *Simonyi Henri* „Visszaemlékezések” című írásában. Nem egy fontos történelmi kérdésben — például *Károlyi márciusban* átadta-e a hatalmat, vagy sem stb. — állást foglal, s noha más források bizonyításáig e kérdéseket nem tekinthetjük eldöntöttnek, az akkori időszak hangulatából sokat érzékeltetnek sorai a mai olvasó számára.

Az 1930-as évekbeli Európa diplomáciájának egyik mindinkább központba kerülő kérdését — a német fegyverkezés problémája — vizsgálja *Sz. Ormos Mária* tanulmánya: „A fegyverkezés kérdése az európai diplomáciában Hitler uralomra-jutása után 1933—1934” (2—3. sz.) A kérdésre vonatkozó dokumentumkiadványok és a magyar külügyminisztérium levéltári anyaga alapján elsősorban a vezető nyugat-európai hatalmak — Anglia, Franciaország — diplomáciai tevékenységét tárgyalja a jelzett időszakban. Hitler hatalomra jutása után még sem a francia, sem az angol kormány, sem a baloldali erők nem látták a német fasiszmus valószínűségét. Noha a Szovjetunió többször jelét adta már 1933-tól a fenyegetett országok összefogására irányuló szándékának, a francia radikálisok a szocialistáktól támogatva még egy pacifista jellegű megegyezést óhajtottak Németországgal, az angol konzervatívok pedig továbbra is fenntartották hagyományos álláspontjukat: Anglia érdekei egy francia—német egyensúlyt kívánnak a kontinensen. 1934-ben a kormányra kerülő határozottan németellenes francia jobboldal — mivel közben a német fegyverkezés jelentősen előrehaladt — nem látott más lehetőséget, mint beszüntetni a tárgyalásokat Németországgal. Ezzel ugyanakkor utat engedett a német hadsereg fokozottabb kiépítésének is. Franciaországnak ezután — mint a külügyminiszter *Barthou* mondotta — „valóságos szövetségeket” kellett keresnie.

A Vatikán és a nácizmus kapcsolatának sokat vitatott kérdéséhez nyújt adalékokat *B. Lőrinc Zsuzsa* a magyar külügyminisztérium levéltári anyagának felhasználásával. (Adatok a Vatikán politikájához a magyar diplomáciai iratokban 1939—40. (2—3. sz.) A Hitler hatalomra jutása utáni német—vatikáni viszony végigkísérése után XII. Pius politikájának helyét keresi a 39—40-es évek európai diplomáciájában, megmutatja a Vatikán diplomáciai „karjait”, amelyek elértek a korabeli Európa minden fővárosába. Ezt a politikát talán az fémjelzi a legjobban, hogy a pápa — szovjetellenessége mellett — a „katolikus Lengyelország” megtámadását is csak a közvélemény nagy nyomására ítélte el.

Az utóbbi években szervezeten felülről Horthy-korszakok kutatás egyik terméke *Sipos Péternek* az Imrédy-kormány megalakulásáról írott tanulmánya. (1. sz.) A szerző készülő kandidátusi disszertációjának egyik fejezete a 30-as évek második

felének európai erőviszonyait vázolja fel röviden, igyekszik megmutatni ezekkel összhatásban azokat a belső társadalmi — uralkodó osztályokon belüli — mozgásokat, amelyek Gömbös halála óta irányították a magyar kormányok politikáját, s amelyek Imrédynek a miniszterelnöki székbe jutását elősegítették. A tárgyalt évek uralkodó osztályainak egyes csoportjait talán ez a tanulmány igyekszik körvonalazni a leghatározottabban az utóbbi évek történeti irodalmában, s törekszik egyéni, csoportérdekek között a cezurát érzékeltetni. Ebben segíti a szerzőt anyagismeretén, az átnézett sajtó, levéltári forrásokon túl igen olvasmányos stílusa is. (Azóta egy másik fejezete — Az Imrédy-kormány bukása — is megjelent a Történelmi Szemle 1966. 1. számában.)

A hazai Hitler-ellenes összefogás első szervezett megmozdulásáról, a Magyar Történelmi Emlékbizottság 1942. március 15-i tüntetéséről és körülményeiről ír *Pintér István* A Magyar Történelmi Emlékbizottság és az 1942. március 15-i tüntetés. (2—3. sz.) Leírja a hazai németellenes erők aktivizálódásának folyamatát, elemzi a kibontakozás bel- és külpolitikai körülményeit, a KMP és a SZDP baloldali kezdeményező szerepének fokozódását. A mozgalomban igen nagy sikernek számító 1941. karácsonyi Népszava után bizonyos megtorpanást jelentett az, hogy az angolbarátságáról ismert Kállay-kormányra kerülése a SZDP-ben olyan illúziót keltett, mintha a kormány által kijelölt úton lassan el lehetne majd távolodni a németektől. Ezért a szociáldemokraták a tüntetést az utolsó napokban már nem akarták. Március 15-én mégis mintegy tízezer fő tüntetett az utcákon. A szerző rámutat, hogy ez is a kommunisták mind nagyobb erejéről tanúskodott az ellenállási mozgalmon belül.

A VITA rovatokban két vitáról olvashatunk beszámolót. A párt szövetségi politikájának 1936—62 közötti fejlődéséről, a Párttörténeti Intézetben rendezett vitáról (1. sz.) és a népi demokratikus korszak történetének problémáiról tartott eszmecsereéről. (2—3. sz.) Amíg az első vitaülés tulajdonképpen egy kerek egész, az intézet által ébresztett és munkatársainak felszólalásaival rendezett vita, addig a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem népi demokratikus korszakkal foglalkozó ülészaka a több éve húzódó — különböző folyóiratok hasábjain napvilágot látott — viták bizonyos összegezője is volt. (Mindkét ülészak anyagát azóta kiadták könyvalakban is.)

Az európai népi demokráciák történetének a lipcsei egyetemen folyó kutatásáról *Erich Donnert* és *Rochus Door* számol be a SZOVJETUNIO ÉS A NÉPI DEMOKRÁCIÁK TÖRTÉNESEZFRONTJA rovatban. (1. sz.) A 2—3. szám rovatában pedig *Stayermann*-nak a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Történettudományi Intézete módszertani osztályán elhangzott előadása szövegét olvashatjuk. Címe: Ismétlődés a történelemben. Tudott dolog, hogy a Szovjetunióban az utóbbi években megélénykült érdeklődéssel fordulnak a kutatók a történelem elméleti és módszertani kérdései felé. Ez azt is jelenti, hogy félretették azt az elvet, amely szerint bizonyos témák kutatása eleve elfordulás a marxizmustól. A kutatandó problémák sora így természetesen szélesedik, a történelmi materializmus egyes állításai pedig gazdagodnak. Steyermann a modern burzsoá történetfilozófiai irányzatoknak a történelmi ismétlődésre vonatkozó állításait bírálja, melyek a történelem menetét végzettszerűen önmagukba visszatérő folyamatként fogják fel. Ugyanakkor bizonyítja, hogy igenis vannak megismétlődő társadalmi folyamatok a történelem során, amelyek nem a burzsoá ciklus-elméleteket, hanem a társadalom-kutatás marxista elveinek igazát támasztják alá.

A TÖRTÉNELEMOKTATÁS KÉRDÉSEI rovatban továbbra is a középiskolai szakmódszertan egyes időszerű kérdései állnak a központban. *Zrinszky László* az új tantárgy a „világnézetünk alapjai” és a történelemtanítás kapcsolatáról, az oktatás folyamán adódó gyakorlati hasznosításáról mondja el gondolatait. (2—3. sz.) *Csatáry Mária* pedig a kétkötetes „rövid magyar”-nak a történelemtanár számára nyújtott segítségről ír. (A Magyarország története 1—2. köt. iskolai felhasználásáról — 1. sz.)

A számok anyagának jelentős részét teszik ki az ismertetések, a magyar és külföldi folyóiratszemle, a krónika rovat hírei, a kandidátusi disszertációkról készült beszámolók. Különösen gazdagok a 2—3. szám e rovatai. A nem minden számban induló JEGYZETEK rovatban *R. Várkonyi Agnes* veti fel egy nagy ivelű gondolattal a különböző népi-nemzeti tudatanyagok összehasonlító vizsgálatának szük-

ségességét. Noha írása egy „könyv ismertetése ürügyén” született, érezni benne mai történetírásunk egyik nagy feladatának megoldási igényét, az összehasonlító, művelődéstörténeti elemzések elvégzésének sürgetését. Mint mondja, ennek fontosságát legjobban talán a Duna-medence népeinek múltját kutató történész érzi, hiszen itt található talán a népi kultúrák legváltozatosabb, leggazdagabb találkozása. A FIGYELŐ-ben az intézeti fiatal kutatók — *Stier Miklós, Szász Zoltán, Vida István* — már a korábbi számokból is ismert kiállítási beszámolóit olvashatjuk a KMP megalakulásáról készült kiállításról és a csepeli helytörténészek munkájáról. A KRÓNKA a szokásos társulati híreken túl közli az 1966. március 25-én tartott társulati közgyűlés jegyzőkönyvét: az elnök *Molnár Erik* megnyitójának, *Székely György* főtktkári beszámolójának teljes szövegét, az ezt követő hozzászólások tartalmi kivonatát, majd az új igazgatóválasztmány névsorát és a választások eredményét. Végül *V. Windisch Éva* bibliográfiájában összefoglalja az 1965-ös év első felében megjelent történeti munkákat.

Glatz Ferenc